

Dr. sc. Radovan KRANJČEV

ODSJAJI DJETINJSTVA, II

Kad se nakon mnogo godina, ponekad nehotice i nesvjesno, razgrnu naslage sjećanja iz davnih dana djetinjstva i rane mladosti, pojave se u svijesti i oni odsječci života i oni doživljaji za koje nismo vjerovali da su uopće bili zabilježeni ili za koje smo tada mislili kako su kao slike sjećanja u tom vremenu bili posve nevažni. No kako vrijeme prolazi i kako u životu nastupa razdoblje u kom na izvjesni način svodimo račune sa samim sobom i vrednujemo ono što je prošlo te nastojimo i sebe promatrati s takvog kritičkog stajališta, svi ti trenuci djetinjstva i rane mladosti, sva ta intima skrivenih radosti i strahova, dobiva naročito svjetlo te većina njih za nas, prosuđivana s velikim vremenskim odmakom, postaje osobito važna čak i presudna i kao da je natopljena osobitim emocionalnim nabojem. Vrijeme kao da je rastočilo i izbljedjelo mnogo toga nevažnog, a onim drugim doživljajima i događajima kao da je osvjetlalo utiske i sjećanja te im dalo osobitu pozlatu i patinu.

Premda u to vrijeme mi djeca nismo mogli shvatiti što je to rat u pravom smislu riječi, ipak je on u našoj svijesti i našem pamćenju ostavio dubok i sve do danas neizbrisiv trag. Njegovo očitovanje najbolje se zamjećuje po skoro nesvjesnim strepnjama i strahovima koji nisu napustili naša bića sve do današnjeg dana. Vjerojatno je to zato što su neki događaji iz tog razdoblja bili osobito snažni i bolni i, svakako, negativnog emocionalnog naboja, te su iz tog doba djetinjstva potisnuli mnogo toga što je bilo lijepo i dobro, mnogo toga čemu smo se kao djeca veselili i za čim smo čeznuli. Značajno je istaknuti i to kako je njihova politička i socijalna interpretacija s današnjeg stajališta i velikog vremenskog odmaka, nakon cijelog razdoblja socijalizma i uspostave neovisne hrvatske države, gotovo u cijelosti jednaka onoj koja se mogla dati neposredno nakon tih prijelomnih zbivanja.

Rat i prve godine poraća

Kad sam se prije petnaestak godina jednog svibanjskog jutra o izlasku sunca iskrcao iz autobusa u mjestu Bjelsko u namjeri da krenem prema vrhu Kleka, sretoh jednog Srbina kako pored kuće kosi travu. Pozdraviv ga s "Dobro jutro!". On odzdravi, ponese kosu i priđe na sred ceste do mene te zapodjenu sa mnom neočekivan razgovor. Bili smo sami na cesti koja je još dijelom bila u polumraku. Sunčane zrake iskosa su nas obasjavale i pravile duge sjene, a s njegove kose na koju se podbočio vidio se jasan srebrnasti zasljepljujući odbljesak. Između ostalog, on me upita: "Je li, bre, šta ti misliš, je li bilo bolje za Tita ili za Tuđmana?". Moram priznati kako sam se našao u malo ne-

ugodnoj situaciji, jer, bilo je to vrijeme ne tako mnogo odmaklo od "Oluje" Ipak, iako sam pretpostavljao kako od mene očekuje da se priklonim Titovom vremenu, dosjetih se, i kao iz topa diplomatski odvratim: "Pa sigurno i vi znadete da poslije niti jednog rata nije bilo dobro, da je uvijek vladala bijeda koju je ponajviše osjećao običan čovjek". Po držanju i govoru mog subesjednika mogao sam zaključiti kako je bio skoro zadovoljan mojim odgovorom. To je bio i kraj našeg susreta. Poželjevši mi sretan put, on s kosom ode na livadu, a ja zakrenuh prema Kleku.

Sjetio sam se na ovom mjestu tog susreta jer i danas sigurno znam kako nisam ni malo pogriješio u svom odgovoru tom neznancu. Znao sam, naime, kako je nakon onog rata odista zavladała velika bijeda i neimaština, barem nas koji smo živjeli na selu i čijim roditeljima je glavno zanimanje bila poljoprivreda. Ali jednako tako dobro znam kako smo uz sve to od 1945. g. živjeli neprestano u velikoj laži i obmanama koje su trajale i trajale. Čitav taj sustav u Hrvatskoj ali i u čitavom komunističkom svijetu iznikao je i održavao se na perfidnoj laži, obmanama i strahovladi. Tragedija je bila i u tome što smo nakon tih mnogih laži imali zarobljeni um pa smo počeli u te laži i vjerovati. Laži su se očitovale već nakon završetka rata a iskusili smo ih na mnogim egzistencijalnim pitanjima i problemima koji su nastupili.

Još je trajao rat te od 1945. g. nastupile su godine velike oskudice i bijede. Premda sam imao tek nepunih 11 godina, sjećam se kako smo s velikim strahom doživljavali svako pucanje i odjeke granata, nevjerojatno brzo kretanje, dolaženje i odlaženje raznih vojski i njihovih borbenih sredstava.

Isto tako, kad je u svibnju 1945. rat konačno službeno završio, sjećam se kao neposredni očevidac kako smo sa strahom i u skrovitim uvjetima danima promatrali nepregledne kolone jadnih ljudi "Križnog puta" koje su šutke prolazile cestom u četvero redovima kojima se nije nazirao kraj te bi od vremena do vremena čuli samo glasne povike požurivanja i prijetnji partizana koji su ih pratili na konjima. S tjeskobom i strahom neznatno bi odškrinuli rolete na prozorima koji su bili okrenuti na ulicu i šutke promatrali nepreglednu kolonu ljudi koji su danima promicali cestom uz jedva čujni mrmor, klopot obuće po grubom drumu i prašini. Te slike ljudskih spodoba, njihovih strahota i tragedija duboko su se usjekle u moju svijest, pogotovo od skorog vremena kad smo, premda u tajnosti, saznali kakva je sudbina zadesila mnoge od tih ljudi. S druge strane to je pridonijelo stvaranju veoma negativne slike o tim tzv. oslobodiocima koji su ih bez ikakvog suda, gladne i žedne, lišavali života. Kad bi malo podalje na raskrižju putova neke žene usprkos prijetnjama stražara na konjima tim izgladnjelim sužnjima počele nuditi malo hrane ili šalicu vode, počele bi se razlijevati psovke i povici "osloboditelja" te su samo neke od najhrabrijih žena mogle kojem od ljudi u koloni dostaviti smotak kruha ili šalicu vode. Opet sam se prisjetio svih tih zbivanja kad sam nedavno zamijetio skroman spomenik sjećanja na te stradalnike u šumi Seča kod Kloštra Podravske, na mjestu za koje smo već tada znali da se ovdje odigrao jedan od mnogobrojnih masakra nad tim nemoćnicima. O tome se skoro pola stoljeća nije smjelo niti zucnuti. Kao da

ničega nije bilo, kao da nitko nije bio kriv za takvo ponašanje i za te zločine koji su se događali nakon završetka Drugog svjetskog rata kada su si pobjednici sami uzeli pravo da bez suda ubijaju ljude. Zločinci, kao što je poznato, nisu nikad i nikome odgovarali za ta nedjela.

Naši strahovi i strepnje te gorčina u srcu su se nastavljali. I to je bio jedan od načina kako smo mi djeca doživjeli tu slobodu.

Vinograd i oko njega

Svaki odlazak u vinograd za nas djecu bio je velik doživljaj i, u stvari, veliki odušak i veliki dar. Iz Đurđevca do pjeskovitih obronaka Bilogore prije naselja Čepelovca protezao se prašnjavi put u duljinu od oko pet kilometara koji je dijelom prolazio preko pjeskovitih područja. Vinograd se nalazio, kao i danas, na jednom od obronaka i u to vrijeme imao je dvije stare drvene klijeti. Nikad se nije govorilo da idemo u vinograd, nego, da idemo *vgórice*, bili smo *vgoricáj*, došli smo *zgoríc*.

U vinograd se uvijek išlo iz dva osnovna razloga, ali svakim odlaskom bio je ispunjen samo jedan od njih. Najčešće se odlazilo raditi različite poslove kojih je u vinogradu uvijek bilo u izobilju. Radilo se od ranog jutra do kasno navečer jer bismo se uvijek kući vratili po mraku ili u sumrak.

Različiti poslovi u vinogradu vezali su nas od ranog proljeća do u jesen. Budući se na većem dijelu novopodignutog vinograda nalazilo pjeskovito tlo, čim sam malo ojačao, pridružio sam se tijekom ljetnih mjeseci lakšim poslovima, površinskoj obradi tla i uklanjanju korova. Otac je u tu svrhu dao načiniti male metalne strugalice kojima bi se lako mogla rahliti pješčana površina i s nje uklanjati korov. Od tog vremena započinje moje praktično upoznavanje najpoznatijih svojti korova okopavina za što mi nisu bili potrebni udžbenici botanike. Već tada sam upoznao, primjerice, djelotvoran način uništavanja opasne pirike */Agropyron repens/* koja se uspjela proširiti na većoj površini između redova trsja. Umjesto kopanja ili struganja zakorovljene površine, na nju bismo poslagali sloj svježe pokošene trave s podolja u sloju debelom oko 20 cm. Pirika ne podnosi nikakvu zasjenu i ona bi ubrzo uginula, i to ne samo nadzemni dijelovi, već i njezini dugi i čvrsti podanci u tlu. Tad smo upoznali po prvi put i vinobojku */Phytolacca decandra/*, biljku koja se povremeno pojavljivala između redova trsja. Biljka je narasla do dva metra visoko i isticala se ne samo mnogobrojnim bijelim cvjetovima skupljenim u male metlice već i tamno ljubičastim plodovima koji su bili puni ljubičasto crvenog soka koji se nekad, navodno, koristio za bojenje vina. U vinogradu od tada znam i za visoku biljku mračnjak */Abutilon theophrasti/*, opasan korov kojem stabljika porate do dva metra visoko i čije mnogobrojne sjemenke praktički je nemoguće uništiti u koliko se biljka još u nezreloj dobi ne ukloni iz površina koje su se kopale. Na tim pješčanim površinama raslo je mnogo portulake */Portulaca oleracea/* čije bi se malo starije mesnate

stabljike lijepo raširile u krug po površni pijeska. Lako bismo ih strugalicama uklanjali, a na tim mjestima nije mogao rasti drugi korov. Neprestano smo uništavali jednogodišnje korove srakonogu, svračju nogu, /*Cynodon dactylon*/ koju su ljudi u Podravini tako zvali zbog sličnosti njezinog cvata s nogama, tj. prstima svrake, svetojanku /*Galinsoga parviflora*/ koja se mjestimice pojavljivala u velikom broju te teško iskorjenjiv, premda jednogodišnji, ščir /*Amaranthus*/.

Kako u to vrijeme nije bilo plastičnih tvari, rafije, a niti kakvih drugih vezica ili "lića" za vezanje vinove loze, snalazili smo se na taj način da bismo u susjednom klanцу posjekli nekoliko jačih mladica bagrema ili lipe, u koliko se ova mogla tamo naći. Grane bismo prikrali na određenu duljinu i s njih skidali koru zajedno s likom. Tako oguljeni dijelovi grana kasnije su poslužili kao vinogradsko kolje, a s oguljene kore skidali bismo liko te bismo ga kasnije raščehali u tanje i uže trake. Te trake namočene u vodi postale su lako podatljive i s njima bi se dobro mogla vezati loza. Liko od lipe bilo je još bolje. U koliko je bilo lijepo vrijeme, nedjeljom poslije Sv. mise na koju je redovito odlazila cijela obitelj, otac bi zapregnuo konja i kolima bismo se odvezli i predvečer dovezli iz vinograda. Tada se nije radilo. Mi djeca vrijeme bismo proveli šebući, igrajući i odmarajući se, samo bi ponekad oko Male Gospe prihvatili se skupljanja oraha i kestena kojih je na velikom podolju bilo u izobilju. U ono vrijeme kad je otac posjedovao svoj bicikl kojeg se morao radi vojnih potreba također "osloboditi", jedan od nas mogao je uvijek sjesti uz njega i tako se lišiti dugog i napornog pješaćenja do vinograda, premda se kratki dio puta radi uzbrdice moralo pješaćiti i gurati bicikl.

Pješaćenje i put do vinograda posebna je priča, jednako zvonka kao i boravak u vinogradu, ili, možda još upečatljivija. Rijetko sam odlazio sam. Pošao bi najčešće sa mnom moj brat Branko tek neznatno mlađi od mene. Niti prelazak preko željezničke pruge, niti kretanje uz duboki jarak koji nas je pratio komad puta, niti marelice u blizini nekadašnjeg mlina koje bi, tako rijetko, kako nam se činilo, padale na stazu, nisu nas mogle toliko obuzeti i zadržati na putu do vinograda, kao najveći dijelovi samih staza kojima bismo se kretali i koje su u neposrednoj blizini pratile kolski put. Naime, veći dio puta uz kolnik, pješaci su načinili široke i duge bijele staze kakvih već odavno nema. U vrijeme kad automobila praktički nije ni bilo, mnogo se pješaćilo. I mi djeca smo pješaćili, kasnije ne samo u školu nego i do vinograda i natrag. Pješke smo išli najčešće bosih nogu, a u cipelama se išlo samo u školu i to ne uvijek. Zato je bilo posvuda pješaćkih staza, po travnjacima, po poljima i sve do vinograda.

Na tim skoro bijelim trakama koje su mjestimice bile široke do pola metra bilo je mnogo toga zanimljivog za nas koji smo put do vinograda ponekad znatno vremenski produljili. Osim mišjih rupa i hodnika krtica tu se moglo sresti mnogo mrava i njihovih manjih ili većih mravinjaka oko kojih se uvijek događalo nešto zanimljivog. Najzanimljivije, međutim, bilo je prolaženje preko onih dijelova tih od brojnih nogu izglačanih prometnica koji su na površini imali dublji ili plići sloj svijetlo sive prašine, mekane i podatne pod stopalima i prstima nogu poput najfinijeg svježeg brašna. Ta sipka masa

kao da nam je na najnježniji način milovala bose noge koje bi začas, kao i ono malo odjeće, postale jednolično sive. Kad bismo, namjerno i znatiželjno, počeli koračati po njoj i cupkati nogama, ispod stopala počeli su proljetati i prštati na sve strane čitavi pramenovi te mekane prašinate mase a mi bismo se na čas izgubili u oblacima prašine koju bi raznosio vjetar. Taj osjećaj mekoće i podatljivosti na našim stopalima i to uživanje u njezinom raspršivanju kao da trepere u mom sjećanju i dan danas, u vrijeme kad su takve dječje radosti posve nemoguće i nepoznate.

Različiti kukci, osobito leptiri i njihove gusjenice, cvjetovi pojedinih biljaka za koje smo odavno točno znali gdje rastu, a bilo je uvijek i iznenađenja, zaokupljali su našu pozornost sve do onog velikog i dubokog klanca i sve do našeg vinograda. Još pamtim kako smo na dijelu tog puta prema vinogradu tih zadnjih godina rata zamjećivali sve više neke nama nepoznate biljke koja je uz obližnji potok prekrivala svojim puzavim stabljikama sve veće i veće površine. Bila je to, kako danas znam, bodljikava tikvica /*Echinocystis lobata*/ koja se zajedno s partizankom ili ambrozijom /*Ambrosia artemisiifolia*/ pojavila u našim krajevima kao američki doseljenik upravo krajem Drugog svjetskog rata. U povratku kući, kako rekoh, često u sumrak, oduševljavali su nas krupni i upravo tada otvoreni i mirišljivi cvjetovi pupoljke /*Enothera biennis*/ koji su privlačili mnogo kukce oprašivače, osobito leptire.

Uzme li se sve to u obzir, danas mi se čini kako je taj put pješice bio brzo prevaljen i kako smo ga izveli bez mnogo fizičkih napora, ali kako se krajem dana nakon svih aktivnosti u vinogradu istim putem trebalo vratit kući, bilo je tih desetak kilometara za nas ipak znatno fizičko opterećenje, osobito ako je sutradan trebalo poći u školu.

Kad sam još bio nejak da upotrijebim motiku i ostale alate, u vinogradu sam provodio najviše vremena u igri i šetnji te u različitim drugim aktivnostima. Jedna od tih aktivnosti bilo je penjanje na visoka stabla starih oraha na velikom podolju gdje bih dohvaćao njihove najviše grane i njihove rašlje koje su mi poslužile kao zgodna sjedalice. Vitke zdrave grane oraha, čak i one najtanje pri vrhu, nikad nisu pucale a ja sam koristeći tu osobinu često se njihao na samom vrhu krošanja kao na velikoj prirodnoj ljuljački. Od malih nogu zavolio sam pjesmu i rado pjevao te se ona često s tih visina na daleko razlijevala. U ranu jesen kad bi dozorili orasi i kad bi se radi toga poduzeo poseban odlazak u vinograd, malo je dosadnije nama djeci bilo skupljanje oraha u velike vreće.

Pored tih oraha na podolju rastao je velik kesten, kostanj, kojem je promjer u prsnoj visini mogao biti oko 150 cm. Nama djeci izgledao je kao div s onom velikom i široko raširenom krošnjom. Rodio je svake godine obilnom rodnom te je za cijelu obitelj bio izvorom mnogih malih radosti. Za nas djecu kad bismo se našli u vinogradu postao je zanimljiv predmet naše igre.

Jedne godine u gornjem dijelu njegove središnje šupljine koja je nalikovala visokom dimnjaku jer je gore imala uski otvor napolje, naselio se futavac ili futvač /Upupa pops/, poznata i nešto veća ptica lijepog perja. Kad su roditelji u kljunu donosili pti-

ćima hranu, bila je nama to prilika za promatranje ove lijepe životinje iz neposredne blizine.

Boravak u vinogradu ispunjavale su nam i mnoge male šetnje po njegovim rubovima i okolnim puteljcima. Na takvim mjestima, osobito na površinama starih drvenih stupova-brajdasa po prvi put sam zamijetio neobične vrećice gusjenica nekih leptira koji su kasnije bili predmetom mojih detaljnijih istraživanja. Tu se mogla zateći i po koja vrsta naših osa, osobito osa najeznica kojima sam se kasnije također više bavio.

Međutim, ono što je u najvećoj mjeri zaokupljalo našu pozornost i zahtijevalo najviše vremena u vrijeme boravka u vinogradu, bio je odlazak u dubok i dugačak obližnji klanac. Naime, već dugo vremena ovuda bi u smjeru prema drugim vinogradima u okolici Čepelovca prolazilo mnogo zaprežnih kola koja su u sipki praporni i ilovasti materijal usijecala sve sdublje i dublje tragove tako da je klanac u tom svom srednjem dijelu bio dubok po nekoliko metara. Imao je strme strane koje su se lako odronjavale i nama djeci nije ga bilo lako prijeći nego smo u njega sišli prilaznim puteljkom kod naše klijeti i po njem se kretali uzduž gore i dolje toliko daleko i tako dugo koliko je bilo vremena na raspolaganju. Nezgoda je bila i u tome što su tim klancem povremeno prolazila zaprežna kola pa se brzo trebalo naći na rijetkim ugibalištima za koje smo znali gdje se nalaze. Klanac se uglavnom protezao u smjeru sjever-jug što je za nas djecu bilo posebno značajno jer smo znali koja njegova strana i u kojem dijelu dana biva dobro osvjetljena i nama pogodna za različite male istraživačke aktivnosti.

To su, prije svega, bile različite rupe koje su načinile različite životinje kao što su lisice, jazavci, miševi, krtovi i dr. Nekad smo znali pratiti neke od tih životinja ili ih promatrati u blizini njihovih rupa, zanimajući se i tako što bi blatom zatvorili rupe u vrijeme kad su one bile izvan njih. Posebno su nam bila zanimljiva gnijezda različitih ptica kojih je uvijek bilo u izobilju na strmim stranama klanca. Kad bismo otkrili neko gnijezdo, pažljivo smo se kretali oko njega i nastojali da ničim ne uznemirimo niti jaja niti mladunce. Ponekad smo gnijezda otkrili upravo zahvaljujući tim mladuncima koji bi se počeli glasno javljati kad bismo im se nehotice približili. Da nam je tada postojala mogućnost fotografski zabilježiti takva mala otkrića, posebno različita gnijezda ptica i njihove mladunce, bile bi to zanimljive fotografije dijela ove prirode kakvu kasnije u životu nismo nikad mogli promatrati u ovakvom okolišu i u ovakvoj množini.

U klancu je oduvijek raslo mnogo biljaka. U to vrijeme nismo bili ni svjesni koliko je važno bilo njihovo korijenje u sprečavanju obrušavanja strmih strana klanca, a nama je ponekad značilo prepreku u dohvaćanju drugih biljnih vrsta koje bi se nalazile u blizini. Na tim strmim zelenim stranama vinogradskog klanca raslo je mnogo biljnih vrsta koje inače dijele različita šumska staništa, a kako je šuma kao velika biljna asocijacija u to vrijeme za nas bila uglavnom nedostupna, skoro sve te biljke predstavljale su mala otkrića čija nalazišta bi pažljivo održavali i dobro pamtili. Tako su se u klancu redale različite vrste mahovina i lišajeva, neke zanimljive vrste gljiva, nekoliko lijepih vrsta papratnjača među kojima se osobito isticao jelenak, neke rjeđe vrste višeg bilja poput krvavo crvene

iglice, inače rijetke biljke u ovom kraju, dvije vrste jagoda, prvo upoznavanje mravinca ili origanuma, primjerci salamunovog pečata i raznih žednjaka, velike petoprste žutih krupnih cvjetova, dvije vrste iglica, čestoslavica i mnogih drugih. U proljeće bismo najprije otkrivali mnoge primjerke gljivice rujnog pehara, zdjelničarke jarko crvene boje koja se dobro mogla zamijetiti na površini tla i koja je uvijek rasla na nekoj truloj grančici. Njezina ljepota bila je uzrokom čestog navraćanja u klanac gdje bismo na već poznatim mjestima otkrivali primjerke ove male ljepotice.

Na livadi blizu istočnog ruba vinogradskog klanca rasla je dugo godina velika divlja trešnja. Čini mi se i danas kako većeg primjerka ove biljke nikad poslije nisam zamijetio. Ta je trešnja u više navrata privlačila našu pozornost. Najprije u proljeće kad je postala posve bijela u vrijeme cvatnje. I danas se sjećam ljepote tog stabla na kojem se u vrijeme cvatnje skoro nije vidjelo listova. U vrijeme dozrijevanja plodova najprije su jata čvoraka skoro zacrnila krošnju naslađujući se slasnim plodovima. Te životinje smatrali smo svojim konkurentima i često bismo ih plašili pljeskanjem ruku, no ubrzo smo shvatili kako oni rade i u našu korist jer bi pod velikom krošnjom koja se još crvenila od mnoštva razmjerno krupnih plodova, bilo mnogo plodova i za nas jer bi oni lakomim čvorcima još čitavi ispadali iz kljunova. Iako su nas roditelji uvijek upozoravali, ove male sitne naše krađe ipak nije trebalo smatrati pravima jer, kako smo zamjećivali, nikad nitko osim nas nije brao ove plodove.

Priča o konjima i biciklima

Kako sam kao dječarac od 13 do 15 godina u to teško ratno i poratno vrijeme često odlazio u vinograd ili na polje ili na livade u vrijeme kosidbe, sve sam više kao prijevozno sredstvo koristio konja i zaprežna kola te očev bicikl. A o konjima i biciklima nije mi danas lako ni jednostavno govoriti, upravo zato što je i njihova sudbina u to vrijeme kad nije bilo traktora niti automobila bila povezana s mnogim teškoćama i nesrećama. Budući da posjedujem dio izvornih dokumenata, nastojim kronološki zabilježiti dio tih događaja koji su na moju obitelj i na mene ostavili dubok i neizbrisiv trag baš kao i oni ostali ratni i poslije ratni događaji. Ne mislim pri tome kako se to događalo samo nama i našoj obitelji jer su sličnu sudbinu imali i mnogi drugi žitelji Đurđevca.

Radi boljeg razumijevanja situacije treba kazati kako je otac oduvijek držao u staji jednog konja koji je u najvećoj mjeri služio kao pomoć u obradi zemlje. Tako je bilo sve do početka rata 1941. godine.

Međutim, 5. ožujka iste godine Općinsko poglavarstvo u Gjurjevcu izdaje poziv br. 182. gospodinu, mom ocu, Dr. Ivanu Kranjčevu, kbr. 564. da se;

"prema naređenju gospodina ministra Vojske i mornarice od 18. veljače 1941. i Štaba osječke divizijske oblasti str. pov. Br. 976 od 21. II 1941. g. kao i raspisa komandanta Bjelovarskog vojnog okruga u Bjelovaru od 1. marta 1941. g. a na temelju pozivnog spiska u smislu čl. 23. pravila o

popunjavanju vojne sile popisnom stokom i prevoznim sredstvima, ovime se pozivate da svoju po vojnoj komisiji okategorisanu stoku konja kategorija V i td. predvedete dana 12. ožujka 1941. u 8 sati prije podne, do daljnjeg naređenja na vježbu 4. Baterije 31. artiljerijskog puca u Osječku kasarnu Đenerala Jelačića pred vojnu komisiju radi ocjene i predaje. Gornju stoku imadete lično kao davaoc po sprovodniku od općine odpremiti željeznicom u Osijek." itd.,itd. Potpis: Bilježnik /nečitljivo/.

Kako se to sve odvijalo, ja ne znam, ali znam kako od tada počinje tegobno preživljavanje bez konja te pomaganje susjeda i rodbine u obradi zemlje. Tako je to trajalo do kraja rata kada 25. kolovoza 1945. godine Gospodarski odjel kotarskog narodnog odbora Bjelovar šalje slijedeći dopis na adresu mog oca kao i na adresu mog tetka Đure Škurdije koji je na isti način ostao bez konja.

"dodjeljuje se napred navedenom drugu jedan konj br. 1457. te drugu Škurdiji Đuri konj br. 1233.

Podjedno se napominje, da se dodjeljeni konji daju na privremenu upotrebu za vrijeme od mjesec dana nakon kojeg vremena ste dužni na poziv ove vlasti bezuvjetno predati dodjeljene Vam konje. Ova se potvrda izdaje u svrhu predočenja vojnim i civilnim vlastima kako ne bi imali smetnje. Smrt fašizmu-Sloboda narodu! Pročelnik: /nečitljivo/.

Radi boljeg razumijevanja treba svakako u vezi toga istaknuti dvije važne napomene. Prije svega, treba kazati kako je konj koji je dodijeljen mom ocu bio posve slijep i niti do danas mi nije jasno kako je takva životinja bila sposobna za kretanje i obavljanje svih onih poslova prijevoza. Drugo, i isto toliko važno: narodna vlast je "zaboravila" na odredbu o tome kako dodjeljuje konja samo na mjesec dana. Nitko od novo uspostavljene vlasti nikad više nije pitao za njega i taj je konj ostao nama na usluzi sve do svog prirodnog završetka.

Kad god se ukazala potreba otići nekamo, primjerice u vinograd ili po sijeno kolima složenim "na dugo", ja sam sve češće bio sâm na tim zaprežnim kolima i s tim slijepim konjem. U početku me pomalo bilo strah sâm upravljati tom zapregom, ali kako sam stasao to mi se čak činilo sve više i više privlačnim. Osjećao sam se u toj ulozi osobito važnim. Međutim, kako sam upravljao kolima i konjem koji je bio potpuno slijep, moji strahovi u početku su bilo vrlo osnovani, premda u to vrijeme nisam još u cijelosti shvaćao delikatnost moje uloge. Naime, u to vrijeme nije bilo gotovo nikakvog automobilskog prometa te se na ulicama i cestama nije moglo sresti ništa drugo osim pješaka, zaprežnih kola koja su u to vrijeme još u znatnoj mjeri vukle krave, i bicikla. No zdravstveni status mog konja kao i moj mladi vozački staž zahtijevali su osobitu pozornost i oprez na cesti. To tim više jer je, primjerice, put do vinograda bio i za mene tada dosta prometno kompliciran, budući se osim glavne ceste koristilo i dvije-tri sporedne, naravno, s raskrižjima i uskim kolnikom, uzbrdicom i nizbrdicom, što je i za mene kao pješaka predstavljalo ne mali zadatak. Međutim, taj slijepi konj bio je pravo malo čudo od domaće životinje. On je upravo meni otkrio čitavo jedno nepoznato polje života i ponašanja životinja i ljudi o čemu dotad nisam imao nikakvih spoznaja.

Tako, primjerice, prije puta u vinograd, otac mi je još jednom naglasio kako je ži-

votinja posve slijepa, ali da se radi toga ni malo ne zabrinjavam jer, veli, ona jako dobro pozna taj put i meni će ostati samo briga oko toga da budem u kolima i na labavo držim uzde kako bi konj bio svjestan moje nazočnosti i tako znao nepogrešivo doći na odredište. I danas se sjećam nelagode nakon tih očevih riječi jer naprosto teško je bilo povjerovati da je to sve tako bilo moguće izvesti.

Oni koji su bili vozači konjske zaprege znadu kako treba paziti kod skretanja da nam zadnji kotači kola ne završe ili zapnu u jarku ili o kakav čvrsti predmet te kako životinju treba upućivati nizom uobičajenih naredbi u pogledu smjera kretanja. Tako, primjerice, u Đurđevcu se konju podvignulo "tile" kad bi trebalo skrenuti desno, a "ac" ako treba skrenuti ulijevo. Sve sam ja to predobro znao, li mi nije ni danas jasno kako je to životinja sama znala izvesti i bez mojih povika i bez mojih bilo kakvih intervencija, i to u pravom trenutku. Kako je znala kada i gdje treba skrenuti ovamo ili onamo, ostala mi je i do danas nerazjašnjena zagonетка? Očito je konj posjedovao sposobnost neke neobične prostorne orijentacije.

I tako jednog lipanjskog dana sjednem ja u dvorištu u zapregnuta kola i krenem sâm prema vinogradu. Dvorišna vrata su bila širom otvorena i moj slijepi suputnik nepogrešivo i bez moje i najmanje intervencije pogodi izaći na cestu, nekadašnji drum od debelog granitnog drobljenog kamenja. Kola je vozio tako da je u pravo vrijeme i bez mog povika zakrenuo u lijevo a da zadnji dio kola s kotačima nije završio u susjednom uličnom kanalu. Čudim se i danas tom zaokretu i konja i kola koji je izveden gotovo školskim načinom. Dalje je išlo kao podmazano, konj je na pravom mjestu na raskrižju skrenuo na put prema Čepelovcu a ne prema Kalinovcu. Isto je bilo i na raskrižju kod Sv. Antuna za Čepelovac, odnosno za Mičetinac, te kod raskrižja Sv. Mihalja i velikog stabla bagrema prema vinogradu a ne ravno prema Čepelovcu. Kad je trebalo skrenuti umjesto u klanac već desno uzbrdo na uski poljski put prema vinogradu, moj konj nije ni časa oklijevao. Ja sam samo s velikim čuđenjem promatrao što se oko mene zbiva i pomalo strepio hoću li s kolima sretno stići do vinogradske klijeti. Na kraju, kad je trebalo skrenuti u oštrom zavoju u uski prolaz između trsja tratinom do klijeti, opet je sve proteklo besprijekorno. Konj se sam i zaustavio točno na mjestu gdje je trebalo. Sve se to do u pojedinosti ponovilo i u povratku. Pitam se i danas: kako?

Jednom drugom zgodom trebalo je iz livade u Drvosekima kod Kalinovca dovesti velik i visok voz sijena. Ne znam već kako je ispalo, ali taj zadatak pripao je meni. Bio je to moj prvi susret s ovako na visoko sijenom natovarenim dugim kolima, vozom kakav sam i ja kasnije naučio slagati, vozom koji sam sâm trebao dovesti kući s istim ovim slijepim konjem. Jedva su me posjeli na to visoko sjedište pored "žrda", duge drvene oblice kojom se priteže sijeno na tim kolima. Sve je otpočelo dobro, osobito i zato jer sam bio uvjeren kako naš put do Đurđevca neće biti onaj preko Pijesaka već onaj preko Kalinovca i po drumu, odnosno po današnjoj podravskoj magistrali od željezničke postaje u Kalinovcu prema Đurđevcu. No nevolje su počele upravo kad smo stigli na taj prastari i drndavi podravski drum, cestu tako lošu kakvu nisam nigdje drugdje sretao

sve do današnjeg dana. Gotovo iznenada, iza mojih leđa, pojavili su se tmasti oblaci koji su se nošeni vjetrom brzo primicali. Na toj za mene i u toj situaciji dugoj i ravnoj dionici ceste bio sam sâm, a konj je, kako mi je izgledalo, tako sporo koračao da sam pomislio kako nikad neću stići do kuće. Otpočeo je jak vjetar koji je s plasta sijena odnosio sve ono što se nije čvrsto držalo na okupu, a kad je s vjetrom počela padati gusta hladna kiša, mojoj smirenosti došao je kraj. Taj strah i tu strpnju oko sretnog ishoda ovog putovanja kao da i danas osjećam, pa kad se i danas navuku kišni oblaci i jako zagrmi, nerijetko se prisjetim tog prvog susreta s ovakvim vremenskim neprilikama. Skutren na vrhu plasta sijena požurivao sam svog pratioca, ali on kao da nije niti malo mario za mene, kišu, grmljavinu i sve ono što se oko nas zbivalo. Stalno jednolikim korakom primicao se Đurđevcu kao da se ništa posebno tu ne događa. Tu je začas i prestalo nevrijeme i mi mokri ali već ogrijani suncem na zalazu, sretno stigismo pred kućna vrata. I ovdje je moj hrabri pratilac učinio onaj delikatni zaokret kojim je na najbolji mogući način ušao u usko dvorište.

Takvog mirnog, izdržljivog, pouzdanog i skromnog, sjećam ga se i dan danas.

Od kad sam poznavao svog oca, poznavao sam ga, među ostalim, kao čovjeka na biciklu. Koristio ga je u svakoj prilici, osim odlaska u crkvu. To ističem radi toga kako bi naglasio važnost ovog prijevoznog sredstva za njega u to ratno i poratno doba. Međutim, 1944. g. došlo je do velike promjene. Štab III brigade KNOJ-a, kako stoji u potvrdi, oduzima ocu bicikl i ostavlja ovu potvrdu:

"Kojom potvrđujemo da smo uzeli na uporabu kotač od Ive Kranjčeva br. 190. Smrt fašizmu-Sloboda narodu! U Đurđevcu, 13. X 1944. Komandant i potkomesar: potpisi nečitljivi.

U listopadu 1944. g. otac podnosi Kotarskom NOO. Đurđevac molbu za povrat oduzetog bicikla kako bi mogao ići na posao. Odgovor je bio negativan, trajao je još rat, a u odgovoru se podsjeća vlasnika da čuva tu potvrdu do kraja rata. Tako je i bilo. Već iduće godine napokon je ocu dodijeljen jedan stari koturaški bicikl kojim sam se i ja dugo godina koristio i koji je bio skoro nepoderiv. Time je i završila priča o konjima i biciklima.

Pljačke i uživanje u "slobodi"

U ratnim godinama u našem dvorištu su se izmjenjivale skoro sve vojske, nerijetko i mnogo konja, koji su u ovom dijelu Hrvatske sudjelovale u ratu. Za one koji to ne znaju, još jednom nabrajam, to su bili: Nijemci, Kozaci, ustaše, partizani, a na kraju rata u Đurđevcu i Rusi. Neke od ovih vojski izmjenjivale bi se više puta tako da se ponekad teško moglo znati pod čijom se "vlašću" nalazimo. U dvorištu je ponekad bilo do 50 kozačkih konja, veći broj njemačkih natovarenih vozila različitim materijalima, kao što je barut svih mogućih vrsta, različita eksplozivna sredstva, streljivo, cigarete u velikim količinama, različite vrste hrane, hrana za stoku, poljske kuhinje i drugo.

Niti moje pohađanje osnovne škole tih ratnih i poratnih godina nije bilo baš lagodno. Jednog dana, mislim da je to bilo 1944. kad sam pohađao četvrti razred, pala je avionska bomba na jednu od školskih zgrada i raznijela je do temelja. Srećom, bilo je to u vrijeme kad se u njoj nitko nije nalazio. Jednom kad smo išli kući, nekoliko metara iza nas pala je avionska bomba tik uz ogradu kuće pored koje smo prolazili, bili je to u blizini crkve, ali mi kao da smo već na sve to bili navikli, nismo se zbog toga mnogo prestrašili. Začudo, u to vrijeme ranog poraća imali smo i vjeronauk, ali kad je otac htio da učim njemački, nastali su pravi problemi i ja, nakon jednomjesečnog učenja francuskog, naravno, nisam mogao učiti ništa drugo nego - ruski. Sjećam se kako smo svaki dan od kuće trebali ponijeti po nekoliko komada drva kako bismo se grijali u improviziranoj učionici jedne privatne kuće blizu mosta na Čivičevcu.

Preskačem opise mnogobrojnih strahova, uzastopne pljačke svega i svačega, progone žena, pranja partizana u dvorištu i njihovog noćenja u kući, njihove borbe protiv ušiju i kuhanje njihovog rublja u velikim kotlovima na dvorištu, i druge "blagodati" rata te se kratko zadržavam samo na nekim refleksijama onog što nam je u to vrijeme donio kraj rata i dugo očekivana sloboda.

Tek bi to rano poratno vrijeme nazvao pravom i smišljenom pljačkom hrvatskog sela. Pod ciničkom i licemjernom izlikom kako treba selo prehraniti gladno stanovništvo, počam od formiranja seljačkih radnih zadruga, progona vjere i vjernika i mnogo čega drugog, nova narodna vlast pribjegava ne samo agrarnoj reformi /1946./ već sustavnom otimanju i pljački materijalnih dobara seoskog življa ostavljajući tako njega i obradu njegove zemlje na prosjačkom štapu, u uvjetima kakve si danas jedva možemo zamisliti. Kao ilustraciju niskih prinosa sa zapuštenih oranica u vrijeme rata, navodim prinose pšenice na 4 katastarska jutra koji 1947. g. u Đurđevcu nisu bili veći od 1033 kg, čemu sam i sam bio svjedokom, uz asistenciju "čuvara istine i reda" prigodom vršidbe.

Što i koliko čega se jedna obitelj trebala odreći tih godina, naravno bez ikakve novčane naknade, neka posluže ovi vlastiti autentični podaci uzeti iz mjerodavnih pisanih dokumenata: trebalo je dati jednu kravu /1946./, jednu svinju od 88 kg 1949., jednu svinju od 40 kg 1945., dvije svinje od 182 kg 1944, jednu debelu svinju 1949., 66 kg slame 1948., itd. Uz svaku rekviziciju i ovrhu bila je priložena potvrda sa podsjetnikom o kaznenim sankcijama. Osim toga, trebalo je sijati po vrstama i u naznačenoj količini one poljoprivredne kulture koje su unaprijed bile zadane. Tako je, primjerice, moja obitelj trebala 1947. g. sijati određenu količinu konoplje, trebala je predati oko 400 kg krumpira 1947. g., graha 52 kg 1947., masti je trebalo predati 10 kg 1947., itd. Oni koji nisu mogli udovoljiti tim zadanim obvezama, trebali su kupiti potrebne količine, u koliko se to moglo učiniti, ili su primjerno kažnjeni zatvorom, kao što je to bio slučaj s mojim ocem, koji je pored toga svojim neprihvatljivim odbijanjem suradnje na ideološkom planu za sve a tako i za novo uspostavljenu vlast te javnim manifestiranjem svojih vjerskih katoličkih uvjerenja, pokazivao u svakom slučaju loš primjer. Svi smo postupke vlasti

doživljavali kao legalnu i nemilosrdnu pljačku i otimanje. Tako nas je nova vlast, pored iscrpljujućeg svakodnevnog rada kojem smo bili izloženi, na najbolji način "oslobodila" svega što je bilo neophodno za normalan život.

Unatoč posjedovanju oko 14 jutara zemlje i velikom iscrpljujućem radu, iz više-ma-
nje poznatih razloga obitelj je, kao i mnoge druge u to vrijeme, živjela na rubu gladi. Nisu bili samo pometeni tavani, kako to vrijeme mnogi nazivaju, već ono malo žita što je urodilo nije niti dospjelo na tavan jer su ga uzeli još prilikom vršidbe. Vršidba žita u to vrijeme nije se mogla zamisliti bez nazočnosti posebnih ljudi zaduženih za otkup "viškova". Kakav cinizam! Zvalo se to - višak. Bila je to u stvari sva količina žita koja je te godine urodila.

Mnogi su nas "oslobađali" u to vrijeme a neki su nas "oslobodili" i od temeljne mogućnosti opstanka.

Rat i sve ono što se događalo neposredno nakon njegovog završetka, u mom djetinjstvu ostavilo je mnoge ožiljke i sjećanja kojih bi se rado oslobodio. Već sama činjenica kako oni i danas u mom životu imaju određeni posredni i neposredni utjecaj, premda su se mnoge nepravde ispravile, još uvijek postoje neki opće društveni i politički razlozi koji sprečavaju sankcioniranje počinitelja mnogih zala čiji odjeci traju do današnjih dana.